

KÄLLSTAD KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Källstad församling

Vadstena kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

2002

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

KÄLLSTAD KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Källstad församling

Vadstena kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Källstad kyrkogård	5
Kyrkogårdens omgivning	5
Källstad kyrka	5
Kyrkogårdens historik	6
Översiktlig beskrivning av vegetation mm – Karta	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Källor	13
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	14
Förklaring till exempellistan	14
Utvärderingskarta	15
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner.
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

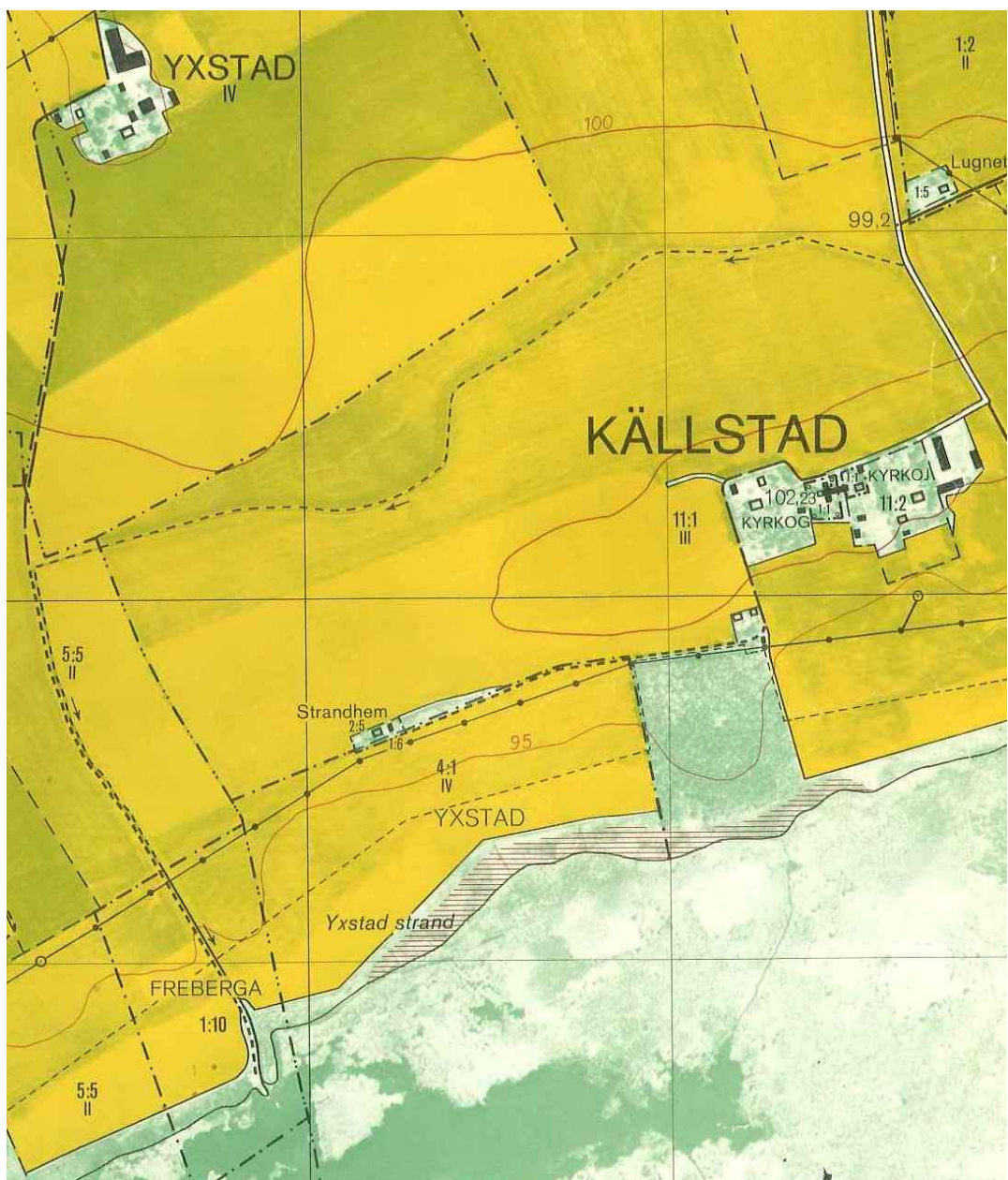
Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands läns museum 2002. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 084 47 Rogslösa, 1982.

KÄLLSTAD KYRKOGRÅRD

Kyrkan med omgivande kyrkogård ligger på den öppna östgötslätten intill sjön Tåkern. Kyrkogården är något rektangulär i nordsydlig riktning. Kyrkan ligger på kyrkogårdens nordöstra del och är orienterad i nord/sydlig riktning.

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan är belägen ca 1 mil söder om Vadstena i det öppna slättlandskapet vid Tåkerns forna strand.

Utsnitt ur häradsökonomiska kartan 1868-1877, Örberga samt (årtal ej angivet) Tåkern. Viss förskjutning mellan kartutsnitten. Kyrkogården ligger nordöst om bokstaven "d".

Källstad kyrkby bestod vid tiden för laga skifte 1858 av åtta gårdar. Två gårdar ligger kvar öster och väster om kyrkan. Mangårdsbyggnaderna, som är uppförda i en och en halv våning med frontespis, har en tidstypisk utformning för 1800-talets mitt. Kyrkogården gränsar mot öster till den f d småskolan som är en mycket välbevarad byggnad från 1908 med putsade fasader. Den f d komministergården är belägen ett par kilometer öster om kyrkan.

Källstad kyrka

Den äldsta kända kyrkan uppfördes under 1100-talet med ett litet långhus, smalare absidor och ett östtorn över långhuset. Kyrkans nuvarande utformning härrör från en omfattande om- och nybyggnation under 1860-talet, då ett nytt långhus uppfördes i

anslutning till det medeltida tornet. Tornet har ett helt unikt utformat tornkapell med en absidformad nisch i öster som omges av smäckra kolonner med bas och kapital som bär upp en gavel. Den nuvarande kyrkan uppfördes efter ritningar som sannolikt är utförda av arkitekt Ludvig Hawerman. Kyrkan, som är orienterad med koret i söder och det bevarade medeltida tornet vid den västra långsidan, har en enhetlig yttre gestaltning med spritputsade fasader med slätputsade dekorativa hörnlisener och rundbågefriser och gjutjärnsfönster. Sadeltaket är belagt med svartmålad falsad plåt. Huvudingången är förlagd till den norra gaveln och en separat ingång finns till sakristian. Kyrkan är mycket välbevarad såväl exteriört som interiört.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. Enligt den inventering av bogårdsmurar som har genomförts i Linköpings stift var kyrkogården fram till slutet av 1800-talet omgärdad med en högre mur än den nuvarande. Träden växte på kyrkogården utmed den västra muren. Nuvarande kyrkogårdsmur består av rester av den äldre muren. Några uppgifter om en eventuell utvidgning av kyrkogården har inte hittats.

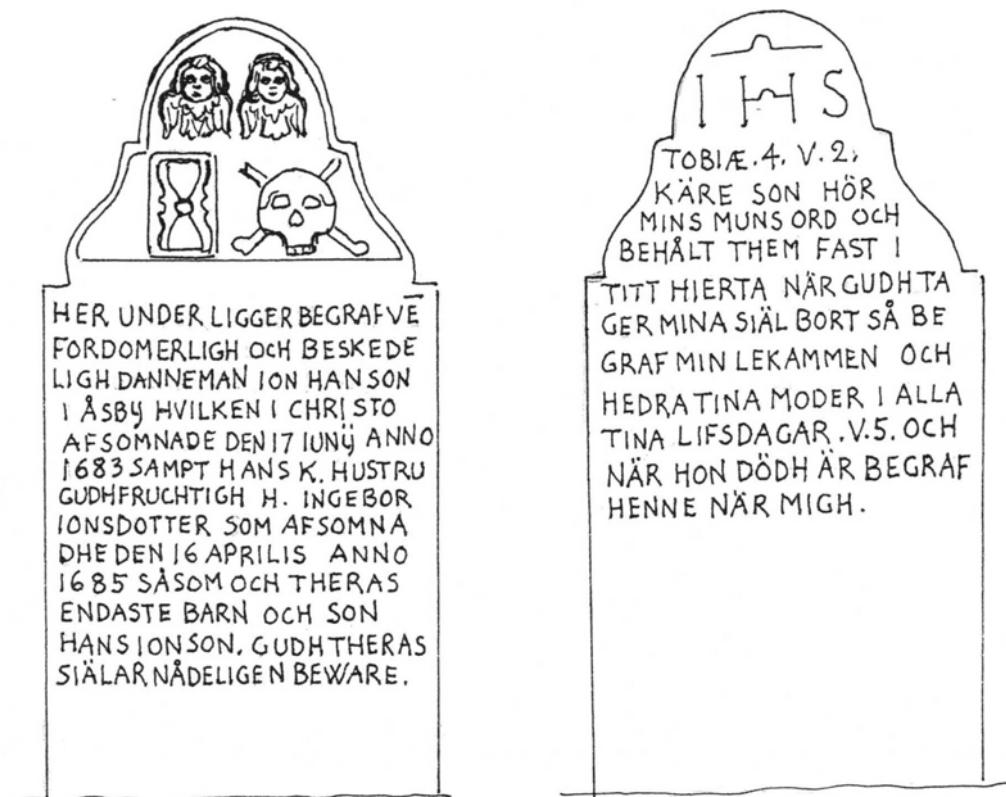
En teckning av kyrkan och kyrkogården före kyrkans ombyggnad på 1860-talet visar enbart enstaka kors på kyrkogården och ytterligare en gravvård. Det går inte att säga hur trogen avbildningen är.

Källstad kyrka, flygfoto 1935. (Foto i Östergötlands läns museums samlingar.)

Ett fotografi, från 1935, visar ett grusområde runt själva kyrkan och i övrigt grusgravar omgivna av gräs. Det ser ut som grusytor med gångar av gräs. I en tidningsartikel från 1952 kan man läsa att man inventerat både kyrka och kyrkogård. I den gamla och ganska förfallna kyrkogårdsmuren fanns en del gravstenar inlagda. Dessa skall tas fram och man ska försöka datera dem och placera dem på ett värdigare sätt. Det är troligen då som stenarna ställdes utmed den nordöstra kyrkogårdsmuren, där de står idag. Ett flygfotografi från samma år visar en hög trädkrans runt kyrkogården.

Källstad kyrka har en medeltida dopfunt i kalksten. Enligt anteckningar av två fornforskare, Per Arvid Säve 1861 och Carl Fredrik Nordenskjöld 1875, fanns den då på kyrkogården. I en sockenbeskrivning från 1917 står den dock beskriven som dopfunt i kyrkan. Det var inte helt ovanligt att de medeltida dopfuntarna stod eller låg på kyrkogården, efter det att de ersatts av nya dopfuntar, framför allt på 1600-talet.

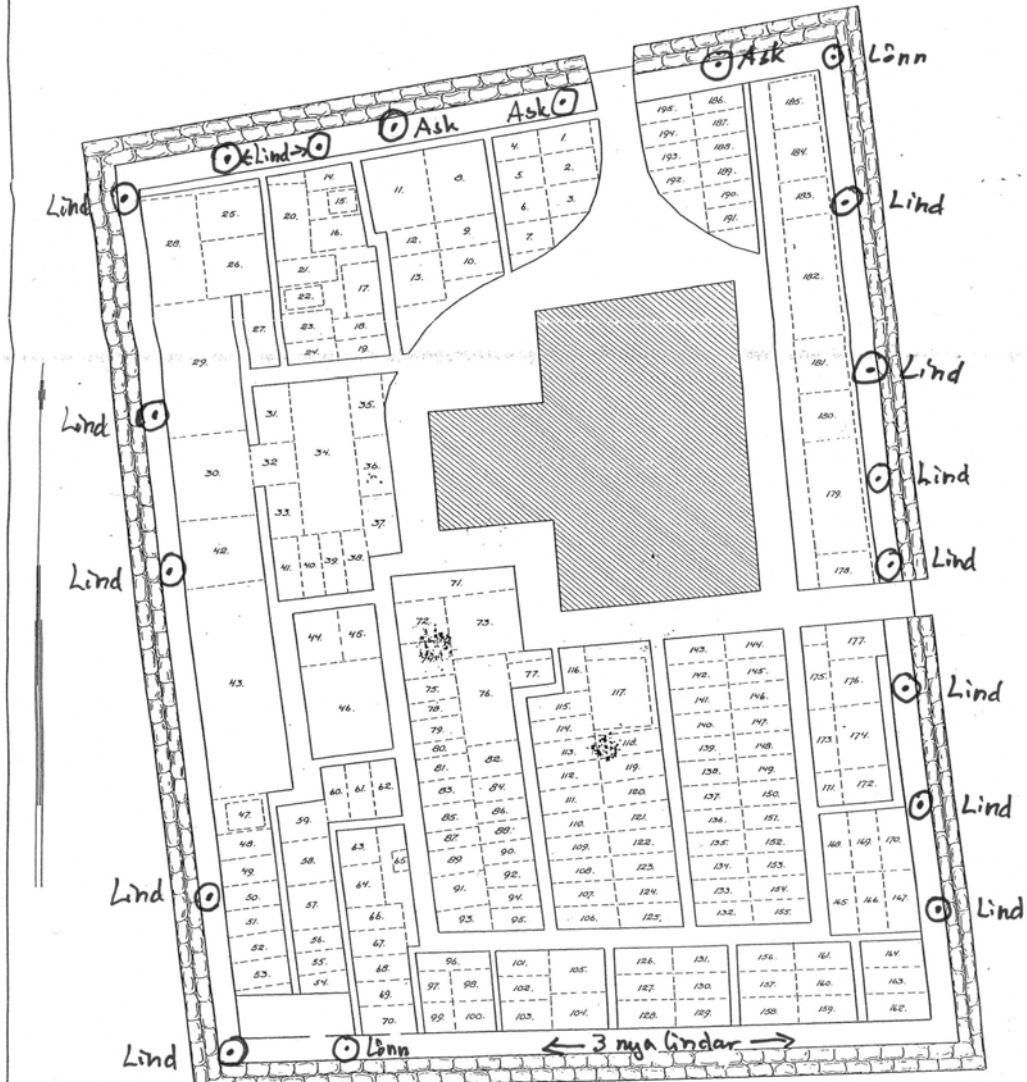
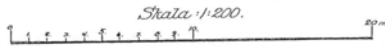

Gravvård från 1683 över dannemannen Jon Hanson i Åsby och hans familj. Texten på baksidan verkar som en spegling av framsidan.

Källstad kyrkogård
Vegetation mm

Karta
öfver
KÄLLSTADS KYRKA
Källstads s:n, Östergötlands län, Linköpings stift
upprättad år 1937 av
Arne Hallberg
Forstmästare.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av ett område utan kvartersindelning. Beskrivningen nedan berör allmänna förhållanden i början av varje avsnitt. Där det behövs följer en mer detaljerad beskrivning och någon särskild kvartersbeskrivning görs sålunda inte.

Allmän karaktär

Kyrkogården har en öppen karaktär med få vårdar och inga avskiljande häckar. Nordvästra hörnet och västra långsidan har en särskild karaktär med sina omgärdade grusgravar, en del stora. I övrigt är det huvudsakligen gräsytor, vissa delar saknar gravvårdar.

Kyrkogårdens södra del från sydöst.

Omgärdning

Västra muren: ca 0,7-1,0 m hög skalmur av ca 0,3-0,9 m långa kalkstensskivor i relativt regelbundna skift. En del större gråsten finns i botten, ca 1,3 m breda. På krönet växer gräs och mossa. Det nordvästra murhörnet är rundat.

Norra muren: ca 0,5-0,7 m hög skalmur av ca 0,2-1,0 meter långa kalkstensskivor i relativt regelbundna skift. I nordvästra murhörnet är det mestadels gråsten. Muren är starkt bevuxen med mossa. En skada finns intill nordvästra hörnet. Muren är ca 1,2 m bred.

Östra muren: ca 0,7-1,0 m hög skalmur av ca 0,2-1,0 m långa kalkstensskivor i relativt regelbundna skift, ca 0,9 m bred. I botten ligger en del gråsten. Muren är starkt bevuxen med mossa. Vissa delar av muren består till stor del av gråsten.

Södra muren: Ca 0,8-1,1 m hög skalmur med gråsten i botten. Även en del gråsten på andra håll i muren. En del skador syns i östra delen. Ca 1 m bred. På sydvästra delen växer syrener, i övrigt gräs och mossa.

Ingångar

Norr: dubbelgrind av järnsmide med enkla tunna spjälor. Gavelformat krön som kröns av tre små klot. Grindstolparna av kalksten är kvadratiska med toppigt krön.

Öster: enkel grind. I övrigt samma utseende som norra grinden.

Norra grinden.

Östra grinden.

Vegetation

Trädkrans av relativt unga lindar och nyplanterade hårt beskurna askar och en lönn. Två grusgravar är omgärdade av buxbomshäck.

Fem lindar, relativt unga (en ännu yngre) i trädkransens västra del, två lindar i nordväst och tre starkt hamlade/kapade askar i norr, en lönn och sju lindar (varav en i dåligt skick) i öster. Tre nyplanterade lindar samt en lönn i söder. Det finns stubbar efter tre borttagna grova träd. Runt två gravar finns en 0,5 respektive 0,8 m hög buxbomshäck.

Gångsystem

Grusgångarna är belagda med grovt naturgrus.

Gångsystemet är oregelbundet och gångarna är mycket smala. En gång går från norra grinden mot kyrkans huvudportal där den vidgar sig och fortsätter väster och öster om kyrkan ned mot en grusgång i söder. En grusgång går från tornet mot väster och över i en gång nord/syd framför de stora familjegravarna. Två mindre gångar går från kyrkan och söderut, en gång finns till östra grinden och en gång från tornets nordvästra hörn till familjegravarna. På inget ställe går gångarna utmed muren.

Gravvårdstyper

Åtta gravvårdar i kalksten vid norra muren från 1600-talet till tidigt 1700-tal. 13 grusgravar med stenomramning. Två gravar omramade av buxbomshäck och tre av smidesstaket. Av dessa är två större familjegravar med flera vårdar. Det finns tre höga vårdar av svart granit och några lägre. Gravvårdarna är rätt få och, bortsett från de äldsta, spridda över en period på ca 150 år. Detta ger en rätt stor variation. Vanligast förekommande material är svart, grå och röd granit. De äldre vårdarna samt två stycken 1800-talsstenar är i kalksten.

Familjegrav med staket i järnsmide. Gravvårdar från 1874 – 1947.

Kalkstensvård med årtalet 1752.

Familjegrav med delvis profilerad stenram.

Minneslund

-

Byggnader

-

Övrigt

Söder om tornet står ett solur. Både piedestalen och urtavlan är av kalksten. Tre järntenar ger skuggvisare. Pelaren är lagad. I söder står några bortplockade gravvårdar vid muren.

I sydvästra hörnet finns ett skyddande tak för bland annat äldre trästegar. Sadeltaket är belagt med rombiska eternitplattor.

En lykta på järnstolpe, kantig kupa med råglas. Brunbetsad parkbänk. Vattenpost och vaser finns vid östra grinden. I sydvästra hörnet finns en enkel kompost.

Solur i kalksten.

Stegförvaring.

Kulturhistorisk bedömning

Kyrkogårdsmuren i kalksten har trots förändringar en ålderdomlig karaktär som är mycket värdefull. Den understryker även kyrkplatsens höga ålder och att delar av kyrkan är medeltida. Trädkransen är viktig för kyrkogårdens rumsliga karaktär. Den minner också om parkidealet som blev vanligt på landsortskyrkogårdarna, framför allt under 1800-talet. Bland enskilda detaljer på kyrkogården som har högt kulturhistoriskt värde märks grindarna, soluret i kalksten och stegförvaringen i kyrkogårdens sydvästra hörn.

Ett högt kulturhistoriskt värde finns i bevarade grusgravar och deras omgärdning i form av välarbetade stenramar och smidesstaket. Grusgravarna har en lång tradition på kyrkogården. Dessa mer påkostade familjegravar ligger bl a invid kyrkogårdsmuren, vilket var en vanlig placering på de flesta kyrkogårdar. Även enskilda gravvårdar har ett högt kulturhistoriskt värde som kan bero på gravvårdens ålder, utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokalt/personhistoriskt värde. I Källstad finns ett relativt stort antal vårdar från 1600- och 1700-talen, vilka har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. En ålderdomlig titel, som inte längre används, är daneman. Här finns även titlar som bl a är knutna till tjänst i kyrkan; organist och kyrkovaktmästare.

Källor:

- Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger.
Bonnier, Ann Catherine, Kyrkorna i Dals härad. Några av landets äldsta kyrkor. Ingår i
Kyrka i Bruk, Meddelande från Östergötlands länsmuseum 1996.
Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. II:1, Stockholm 1917 och II:2, Stockholm
1918.
Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
Ullén, Marianne och Ljungstedt, Sune, Östergötlands medeltida dopfuntar. Sveriges
Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium. Stockholm 2003.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

www.lantmateriet.se

www.kulturarvostergotland.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalthistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Källstad kyrkogård

Karta
övers

KÄLLSTADS KYRKA

Källstads sn, Östergötlands län, Linköpings stift
upprättad år 1937 av

Arne Hallberg

förstämman.

Exempel på
gravvårdar med
kulturhistoriskt
intresse X
Grusgrav med omgärdning □

Skala 1:200.

